

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וירא, תשע"ב
מספר 940

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"כלום יש אב ששונא את בנו"? הרהורים נוספים על פרשת העקדה אלישי בן-יצחק

ספר בראשית מתאר פרשיות מרתקות, סוערות וסבוכות, הסובבות רובן סביב האבות - מייסדי האומה הישראלית ומעצביה. אלא שדומה שסיפור העקדה, החותם את פרשתנו, זוכה לתפוס את אחד המקומות החשובים שבספר, אם לא החשוב שבהם.

פרשיה זו העסיקה רבות את חז"ל, פרשני המקרא וחוקרים,¹ ועדיין רב המקום לדרוש בה. ברשימה זו נבקש לעמוד על התהייה אשר נוסחה היטב בפי חז"ל: "כלום יש אב ששונא את בנו?" (סנהדרין קה.). האם אכן היה אברהם נטול רגש ונכון להעלות את בנו יחידו אשר אהב על המזבח בלי לבקש עליו רחמים? קושי נוסף מתעורר כאשר משווים בין אברהם אבינו לדוד המלך. גם דוד המלך מתבשר שבנו הראשון מבת שבע עתיד למות, אלא שדוד מתנהג כאב שאוהב את בנו ומבקש עליו רחמים. להלן נציג את שני הסיפורים:

דוד שמואל ב' יב	אברהם בראשית כב	
מדוע בָּזִיתָ אֶת-דָּבָר ה' לַעֲשׂוֹת הַרְעָ בְּעֵינֵינוּ בְּעֵינֵי אֶת אֹרְיָהּ הַחַתִּי הַכִּיתָ בַּחֶרֶב וְאֶת-אִשְׁתּוֹ לְקַחַת לָךְ לְאִשָּׁה (ט).	וְהָאֵל-לֹהִים נָסָה אֶת-אַבְרָהָם (א).	הסיבה
גַּם הַבֵּן הַיְלֻד לָךְ מֵוֹת יָמוֹת... וַיִּגַּף ה' אֶת-הַיְלֵד אֲשֶׁר יָלְדָה אִשְׁת-אֹרְיָה לְדָוִד וַיִּאֲנַשׁ (יד-טו).	קָח-נָא אֶת-בְּנֶךָ אֶת-יִחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלָךְ-לָךְ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרְיָה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֶיךָ (ב).	הצו האלוקי
וַיִּבְקֹשׁ דָּוִד אֶת-הָאֵל-לֹהִים בְּעַד הַנְּעַר וַיִּצַּם דָּוִד צוּם וּבָא וְלָן וְשָׁכַב אֶרְצָה. וַיִּקְמוּ זָקְנֵי בֵיתוֹ עָלָיו לְהַקִּימוֹ מִן-הָאֶרֶץ וְלֹא אָבָה וְלֹא-בָרָא אִתָּם לָחֵם (טז-יז).		התגובה
וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי וַיָּמָת הַיְלֵד (יח).	אֵל-תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל-הַנְּעַר וְאֶל-תַּעֲשֵׂ לּוֹ מֵאוּמָה (יב)	התוצאה

* עו"ד בן-יצחק אלישי הוא מוסמך למשפטים מהאוניברסיטה העברית ומלמד במכללת "שערי משפט". רשימה זו מבוססת על מאמר מקיף בנושא העקדה אשר יראה אור בקרוב. יהיו דברינו כאן לע"ג הילדה תהילה-חיה בת מיכל, אשר הסתלקה מן העולם בטרם עת. תנצב"ה.

¹ למשל, מ' חלמיש, ח' כשר וי' סלימן (עורכים), אברהם אבי המאמינים – דמותו בראי ההגות לדורותיה, רמת גן תשס"ב; א' אבן-חן, עקדת יצחק – בפרשנות המיסטית והפילוסופית של המקרא, יהדות כאן ועכשו (2006); י' רוזן וב' לאו (עורכים), עקדת יצחק לזרעו, ספר זכרון ליצחק הירשברג; א' מונרשין, "עקדת יצחק – בין אמונה לתהייה", בית מקרא (תשנ"ט), עמ' 107-118.

לכאורה, עיון בשתי הפרשיות מלמד על קווי דמיון ברורים: בשתייהן יש בשורה על אבדן בן, אך הסיבה לכך, כפי שעולה מפשט הכתובים, שונה. אצל אברהם מדובר ב'ניסיון', ואילו אצל דוד מדובר ב'עונש'. אלא שלדעת כמה מפרשני המקרא, אף עקדת יצחק באה כעונש,² וכך גם מוצאים בספרות הסוד.³ השוני העיקרי הוא אפוא בתגובת האב: דוד המלך אינו מקבל את הגזרה ונכון לעשות הכול כדי להציל את בנו ולהעניק לו חיים, חרף העונש שהוטל עליו. הוא מתפלל מתוך הנחה שביכולתו לבטל את הגזרה גם כשמדובר בבקשה שאולי אינה אפשרית.⁴ והשאלה היא אם כן, מדוע לא השתדל אברהם למען הצלת בנו כשם שהשתדל דוד למען בנו? אם אכן דרכו של אברהם היא הנכונה, ולפיה אין להרהר אחר מעשיו של הא-ל, מדוע לא הפנים זאת דוד ונהגו ההיפך מאברהם? ואנו נשאל – איזו דמות משניהם אמורה לשמש לנו מודל לחיקוי בהתמודדות עם מצב דומה?

נראה שהתשובות לשאלות אלו תלויות במתח שבין ה'ציבורי' ל'פרטי', וכל אחת מהפרשיות בוחנת את הסיפור מנקודת ראות אחרת. בדר"כ מדגיש המקרא ומבליט לנו דברים אשר יש בהם כדי לאשש את המסר שאליה הוא חותר בכל סיפור.⁵ פרשת העקדה כחלק מסיפורי האבות באה לבטא רעיון ציבורי,⁶ או בניסוחו המפורסם של רמב"ן (בפירושו לבר' יב:ו): "אומר לך כלל... כל מה שאירע לאבות סימן לבנים", בעוד שפרשת דוד מתארת מצב פרטי של אדם המבקש על בנו.

אילו ביקשה התורה להבליט את הפן הפרטי שבאברהם אבינו, יש להניח שהיינו מקבלים תיאור אחר של הפרשה, אולי אף כזה התואם את התנהגותו של דוד. ומכאן שטעות לסבור שאברהם כלל לא ביקש על בנו ולא הצטער עליו, או שקיבל את הגזרה בלי כל רצון לשנותה. למסקנה זו ניתן להגיע מהתבוננות ביחסו של אברהם אל מי שנתון בצרה העלולה לסכן את חייו. כך מצינו בפרשת הצלת לוט, בפולמוסו עם הא-ל לפני מחיית אנשי סדום, וכך אנו מוצאים גם בגירוש ישמעאל. גם בפרשת העקדה ניתן למצוא רמזים להתנהגות דומה. אברהם אבינו איש החסד האמין שגם אם חרב חדה מונחת על צווארו אל יתייאש מן הרחמים. הכיצד? שיחתו עם נערי המלווים אותו (כב:ה) מעלה תמיהה לא פשוטה: החל מרגע קבלת הציווי דרך שלושת הימים של מסעו ועד שהוא רואה את המקום מרחוק, אברהם שותק, ודווקא אז הוא מוצא לנכון לפתוח בשיחה עם נערי המלווים אותו. שיחה זו מעוררת תמיהה מכמה טעמים: ראשית, מה טעם מאריך אברהם לדבר עם נערי ומפרט בפניהם את תכניותיו? שנית, מה טעם לומר משפט שברגע אמירתו אינו נכון – **וְהַנְעִיר גִּלְכָּה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁוָקָה אֲלֵיכֶם** (כב:ה)? כיצד מבטיח אברהם לחזור עם יצחק כשהוא יודע שהוא נדרש להקריבו על המזבח לעולה? מכאן שאברהם, האדם הפרטי, האמין ואולי אף התפלל שגם בחזרתו אל נערי הוא ישוב עם יצחק.

למסקנה דומה ניתן להגיע גם מדיוק נוסף – הציווי בדבר העקדה נמסר לאברהם על ידי הא-ל, בעוד הציווי **"אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנְּעִיר"** (כב:יב) נאמר מפי שליח. לעניות דעתי, שוני זה בא לבטא את מצבו הנפשי המורכב של אברהם, אשר לא אפשר לו לקבל את הנבואה מפי הא-ל. פחיתות מידתית זו נבעה מעצמת הסיטואציה של הקרבת הבן האהוב לעולה, והיה בה כדי למנוע את התגלות ה' אליו, שכן תנאי לנבואה הוא שלמות המידות.⁷ אין צורך לטעון שמדובר ח"ו בהרהורי כפירה או בקובלנה של ממש על דרכי הא-ל והתנהגותו, אלא די בעצב מה, בנימה של טרוניה, גם הקלה שבקלות, כדי לגרוע ממצבו הנבואי של אברהם.⁸ דומה שכל אחת מהפרשיות מבטאת אינטרס אחר שמבקש המספר המקראי להדגיש. ספר בראשית עניינו בניית תשתית להתפתחות עם ישראל בפן הלאומי הציבורי, ואילו בפרשת דוד ובת שבע, שהתרחשה לאחר שקמה לאומיות ומלכות ישראלית, מבקש המספר לעמוד על התנהגותו של הפרט, גם אם הוא במעמד של מלך. מסיבה זו מתאר המספר בהרחבה גם את יחסו של דוד לבנו אבשלום ואת קינתו עליו: **"אֲבָשְׁלוֹם מִי יִתֵּן מוֹתֵי אֲנִי תַחְתֶּיךָ"** (שמו"ב יט:ב).

² למשל, סנהדרין פט; רשב"ם כב:א, ופירושו של הרב משה לייב שחור, **אבני-שהם**, בראשית כב:יד.

³ הקדמת הזוהר, חלק א, דף יא, עמוד א.

⁴ על ביטול גזרת הא-ל גם במקרה אבוד ניתן ללמוד משני מקרים במקרא בהם שתי נשים אינן מקבלות כעובדה את מות בן ומאלצות את אליהו במקרה אחד ואת אלישע במקרה אחר להחיותו. בהמשך אנו אכן רואים גם כיצד מצליח הנביא לבטל גזרת שמים ולהחיות את הבן. הכול כמובא בספור אליהו המחיה את בן האישה הצרפתית, מל"א י ז:ז-ז, ובסיפור אלישע המחיה את בן האישה השונמית, מל"ב ד:ז-לח.

⁵ ראו: מ.צ. סגל, **מבוא המקרא**, הוצאת קרית ספר, (1987), חלק א' עמ' 122-123.

⁶ למשל, רעיון האמונה בא-ל אחד (רמב"ם, **מורה נבוכים**, חלק ב', פרק כ"ד; רמב"ם, הלכות עכו"ם פ"א, ה"ג; פרסום בעמים, גודל החיוב של יראת ה' ואהבתו (רבנו בחיי על התורה, כב:א). עוד על דברים הנלמדים מן העקדה ראו ש' זיין, "העקדה", בתוך: **לאור ההלכה - בעיות וביורים**, תשס"ד עמ' רג.

⁷ שבת ל - "אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך דבר שמחה". וכן רמב"ם, הקדמה למסכת אבות, פרק שביעי; **מורה נבוכים**, חלק שני, פל"ב; הלכות יסודי תורה, פ"ז, ה"א. על השמחה כגורם חשוב בנבואה ראו: הלכות יסודי תורה פ"ז, ה"ד.

⁸ על ההקפדה עם צדיקים אפילו כחוט השערה ראו פירוש רש"י לשמות ד:ו, אשר מטעים שידו המצורעת של משה באה לו כעונש על לשון הרע שהוציא על עם ישראל באמרו "והן לא יאמינו לי".